



УДК 338.439(477)

*М. В. Замроз,
асистент кафедри менеджменту,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів*

АНАЛІЗ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

*M. V. Zamroz,
Assistant of the Management department, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv*

ANALYSIS OF THE FOOD INDUSTRY COMPETITIVENESS IN UKRAINE

Досліджено сучасний стан харчової промисловості України. Проаналізовано динаміку структурних зрушень у харчовій промисловості в розрізі регіонів. Визначено узагальнюючий критеріальний показник регіонального розвитку харчової промисловості. Визначено стратегічну позицію Львівської обл. у харчовій промисловості України по кожній підгалузі, за допомогою матриці БКГ. Охарактеризовано особливості сучасного стану підприємств харчової промисловості України і основні проблеми, з якими стикаються у своїй діяльності.

The current state of the food industry in Ukraine is investigated. The dynamics of structural changes in the food industry in the regions is analyzed. Synthesis criteria index of the regional development of the food industry is determined. The strategic position of the Lviv region in Ukraine food industry for each sub-sector, using BCG matrix is defined. The features of the current state of the food industry in Ukraine and the main problems encountered in their work are characterized.

Ключові слова: харчова промисловість, галузь, темп розвитку галузі, регіональна спеціалізація, конкурентоспроможність харчової промисловості.

Keywords: food industry, the industry, the pace of industry development, regional specialization, the food industry competitiveness.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку України, в умовах соціально-орієнтованої економіки, підприємства харчової промисловості у своїй діяльності основну увагу звертають на задоволення потреб населення у високоякісних продовольчих товарах, аби не лише втриматися на ринку, а й досягнути високого рівня ефективності. У зв'язку з цим, важливого значення набувають проблеми ефективного функціонування харчової промисловості, а також визначення її стратегічних пріоритетів розвитку та прийняття ефективних рішень з питань регулювання цього розвитку. Для вирішення даних проблем, перш за все, необхідно здійснити оцінку сучасного стану галузі, проаналізувати чинники, які впливають на її функціонування і конкурентоспроможність, тенденції, що останнім часом спостерігаються в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній світовій літературі проблеми конкурентоспроможності досліджують досить широко. Сутність даного поняття аналізується в працях багатьох зарубіжних дослідників, зокрема Г. Азосва, А. Градова, М. Портера, Ф. Котлера, М. Х. Мескона, А. Дж. Стрікланда, Р. Фатхудінова, Ф. Хедоурі та інших. Серед українських вчених, що здійснили вагомий внесок у розвиток сутності поняття конкурентоспроможності, можна відзначити Л. Балабанова, А. Войчак, О. Гудзинський, Ю. Іванов, Г. Осовська, І. Піддубний, О. Тищенко, Р. Фатхудінов, Н. Тарнавська, А. Юданов, Н. Язвінська та багато інших. Розвиток галузей харчової промисловості та рівень їхньої конкурентоспроможності досліджували П. П. Боршевський, Л. В. Дейнеко, А. О. Заїнчковський, І. О. Іртіщева, Д. Ф. Крисанов, П. М. Купчак, П. В. Осіпов, В. В. Прядко, М. П. Сичевський, Т. В. Стройко, Л. Г. Чернюк та інші українські вчені. Проте, незважаючи на значні нароби науковців з цього напрямку дослідження, невизначеними є особливості визначення впливу зовнішніх факторів формування конкурентоспроможності харчової промисловості України.

Мета дослідження. Дослідити сучасний стан харчової промисловості України, визначити основні проблеми її розвитку, а також проаналізувати рівень конкурентоспроможності галузі.

Виклад основного матеріалу. Харчова промисловість посідає важливе місце у промисловому комплексі України, так, у 2012 р. питома вага обсягу реалізації продукції підприємств з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів у загальному обсязі промислової продукції Україні склала 19,4%. Галузь має складну структуру, об'єднуючи понад 20 підгалузей, що виробляють продукти харчування. Найбільшу частку реалізованої продукції у харчовій промисловості займають виробництво олії та тваринних жирів (15,5%) і напоїв (15,4%), виробництво м'яса та м'ясних продуктів (13,8%), а також виробництво молочних продуктів і морозива (13,3%).

Протягом 2007-2012 рр. спостерігалось також різке зниження обсягів виробництва молочної продукції як в Україні, так і в Львівській обл. Особливо суттєвим падіння обсягів виробництва було у 2008-2009 рр., у період економічної кризи. Це наводить на висновок, що обсяги збуту харчової продукції прямо пропорційно залежать від економічної стабільності і рівня доходів населення.

Загалом же, таке падіння виробництва молочної продукції, на нашу думку, спричинено дією таких основних чинників:

1) якість і структура сировинної зони – нестача сировини через скорочення поголів'я корів. Динаміка поголів'я корів в Україні та у Львівській обл. відображена у таблиці 1.

Таблиця 1.
Динаміка поголів'я корів в Україні та Львівській обл.

(станом на 1 січня відповідного року)

	Роки						2012 р. у % до 1990 р.
	1990	2008	2009	2010	2011	2012	
Поголів'я корів, всього, тис. гол.:							
Україна	25194,8	5490,9	5079,0	4826,7	4494,4	4425,8	17,57
Львівська обл.	1112,9	317,5	299,8	283,7	251,9	237,6	21,35
в тому числі у сільськогосподарських підприємствах							
Україна	21664,5	1926,8	1720,1	1627,1	1526,4	1510,6	6,97
Львівська обл.	723,4	31,9	28,5	27,2	24,2	24,2	3,35
господарствах населення							
Україна	3530,3	3564,1	3358,9	3199,6	2968,0	2915,2	82,58
Львівська обл.	389,5	285,6	271,2	256,5	277,7	225,2	57,82
Частка Львівщини в загальному поголів'ї корів, %	4,42	5,78	5,90	5,88	5,60	5,37	121,49

Джерело: власні розрахунки на основі даних Держкомстату України та Львівської обл.

Результати проведених розрахунків засвідчують наявність тенденції до зменшення поголів'я корів у сільському господарстві – за досліджений період воно зменшилось більше, ніж у п'ять раз по Україні. При цьому, це зменшення мало місце за рахунок сільськогосподарських підприємств як по Львівській обл., так і по Україні в цілому, хоча й по господарствах населення також спостерігається зменшення поголів'я корів за 2008-2012 рр. За цей же період частка Львівської обл. у поголів'ї корів України за останні 10 років практично не змінилась і становить в середньому 5,5%.

2) зниження попиту на молочну продукцію в зв'язку із низькою купівельною спроможністю населення області, зокрема сільських районів. У Львівській обл. спостерігається деякий спад споживання молока населенням, хоча за аналізований період ці показники перевищують середні значення по Україні (таблиця 2).

Таблиця 2.
Рівень споживання молока та молочних продуктів на 1 особу за рік (кг)
по Україні та в Львівській обл. у 2000-2012 рр.

Область	2000	2008	2009	2010	2011	2012	2012 до 2000, %
Норма споживання	380						
Україна	199,1	213,8	237,6	229,2	226,8	235,2	118,1
% до норми споживання	52,39	56,26	62,53	60,32	59,68	61,89	118,1
Львівська обл.	264,8	224,4	222,0	205,2	208,8	226,1	85,39
% до норми споживання	69,68	59,05	58,42	54,00	54,95	59,50	85,39

Джерело: власні розрахунки на основі даних Держкомстату України та Львівської обл.

Динаміка змін відрізняється у залежності від галузей харчової промисловості. При зростанні цін і падінні рівня доходів у структурі споживчого кошику переважають дешевші товари першої необхідності, в протилежному випадку – дорожчі і якісніші товари середнього і високого цінних сегментів.

Регіони України суттєво відрізняються між собою за розвитком харчової промисловості, на це впливає наявний ресурсний потенціал території та ефективність його використання. Тому для більш глибокого дослідження даної галузі варто проаналізувати саме її регіональні особливості.

Оцінка темпів розвитку галузей промисловості дозволяють зробити висновки про ефективність функціонування сфери виробництва у конкретному регіоні та прогнозувати майбутні структурні пропорції. Динаміку структурних зрушень у харчовій промисловості в розрізі регіонів можна оцінити на основі коефіцієнта випередження (зростання). За його допомогою проведемо оцінку рівномірності зростання обсягів виробництва харчових товарів за окремими регіонами України. Для більшої точності обрахунків визначимо не річні темпи росту, а середні за період (2007-2012 рр.), що дозволить знівелювати можливі випадкові відхилення від середньої тенденції. Таким чином, коефіцієнт регіонального випередження пропонуємо розрахувати за формулою 1 [1, с.168]:

$$K_{рв} = \frac{T_i^{сер}}{T_r^{сер}} * 100 \quad (1)$$

де $T_i^{сер}$ – середній темп росту обсягу виробництва галузі в і-му регіоні;

$T_r^{сер}$ – середній темп росту обсягу випуску галузі загалом.

Якщо $K_{рв} > 101\%$, то даний регіон можна віднести до регіону прискореного розвитку;

$99\% < K_{рв} < 101\%$ - регіон середнього розвитку;

$K_{рв} < 99\%$ - регіон уповільненого розвитку.

Розрахунки середнього темпу росту виробництва харчових продуктів за 2007-2012 рр., коефіцієнта випередження та встановлення рейтингу регіону згруповано у таблиці 3.

Таблиця 3.
Динаміка структурних зрушень у харчовій промисловості в розрізі регіонів (за 2007-2012рр.)

Регіон	Середній темп зростання, %	Коефіцієнт випередження, %	Ранг регіону
Україна	100,29	100	
Автономна республіка Крим	101,25	106,62	5

Вінницька область	100,42	100,12	13
Волинська область	103,14	102,84	8
Дніпропетровська область	100,21	99,92	14
Донецька область	102,12	101,82	9
Житомирська область	100,66	100,36	12
Закарпатська область	93,58	93,31	25
Запорізька область	106,99	106,68	4
Івано-Франківська область	111,12	110,79	1
Київська область	102,78	100,44	11
Кіровоградська область	106,00	105,69	6
Луганська область	94,39	94,11	23
Львівська область	107,18	106,87	3
Миколаївська область	101,95	101,65	10
Одеська область	93,72	93,45	24
Полтавська область	103,54	103,24	7
Рівненська область	99,65	99,35	18
Сумська область	97,49	97,21	22
Тернопільська область	99,66	99,36	17
Харківська область	97,99	97,69	21
Херсонська область	100,12	99,82	16
Хмельницька область	100,15	99,86	15
Черкаська область	108,41	108,09	2
Чернівецька область	98,33	98,04	20
Чернігівська область	99,32	99,03	19

Джерело: власні розрахунки на основі даних Держкомстату України та Львівської обл.

Отже, наведені розрахунки свідчать про суттєві відмінності розвитку харчової промисловості між областями України. Найвище значення показника регіонального випередження обсягу виробництва харчової продукції має Івано-Франківська обл. (110,79%), тобто у даній області темп розвитку харчової промисловості на 10,79% випереджають середні по Україні. Вищий від середньодержавного рівня даний показник мають такі області: Черкаська (на 8,09%), Львівська (на 6,87%), Запорізька (на 6,68%), АР Крим (на 6,62%), Кіровоградська (на 5,69%), Полтавська (3,24%), Волинська (на 2,84%), Донецька (на 1,82%), Миколаївська (на 1,65%), Київська (на 0,44%), Житомирська (на 0,36%), Вінницька (на 0,12). Приблизно відповідають загальнодержавному рівню розвиток харчової промисловості у таких областях, як Дніпропетровська 99,92%, Хмельницька 99,86%, Херсонська 99,82%, Тернопільська 99,36% Рівненська 99,35%, Чернігівська 99,03%. Тривалий спад виробництва спостерігаються у Закарпатській, Одеській і Луганській областях, де галузевий темп зростання порівняно зі загальнодержавним складає відповідно 93,31%, 93,45% і 94,11%.

Відповідно до коефіцієнту регіонального випередження, регіони можна згрупувати у три групи (таблиця 4).

Таблиця 4.
Групування регіонів за темпами розвитку харчової промисловості України

Група	Коефіцієнт регіонального випередження	Області
Регіони прискореного розвитку	101,65-110,79	Івано-Франківська, Кіровоградська, Черкаська, Львівська, Запорізька, Полтавська, Волинська, Донецька, Миколаївська, АР Крим
Регіони середнього розвитку	99,03-100,44	Київська, Житомирська, Вінницька, Дніпропетровська, Хмельницька, Херсонська, Тернопільська, Рівненська, Чернігівська
Регіони уповільненого розвитку	93,31-98,04	Чернівецька, Харківська, Сумська, Луганська, Одеська і Закарпатська

Джерело: власні розрахунки

На основі цієї таблиці ми можемо зробити висновок, у яких регіонах має місце ефективне управління конкурентоспроможністю харчових підприємств, а які регіони характеризуються депресивним станом харчової промисловості.

З метою оцінки впливу змін обсягів виробництва окремих видів продуктів харчування на загальні тенденції у харчовій промисловості визначимо і проаналізуємо індекси обсягу виробництва та галузевий коефіцієнт випередження (Кв) для основних груп харчових товарів (таблиця 5).

Таблиця 5.
Індекси обсягу виробництва та галузевий коефіцієнт випередження для основних груп харчових продуктів в Україні

Продукція	Річні темпи обсягу виробництва, %					Кв, %
	2007	2008	2009	2010	2011	
Виробництво харчових продуктів та напоїв	107,8	97,7	94,7	104,5	100,0	100,00
у тому числі виробництво м'яса і м'ясних продуктів	119,4	96,2	88,6	106,8	105,2	101,87
перероблення і консервування овочів та фруктів	121,2	97,5	84,1	94,4	110,4	99,87
виробництво олії та тваринних жирів	109,9	89,7	130,1	107,5	104,5	106,69
виробництво молочних продуктів	107,8	93,2	90,1	98,3	93,3	95,55

виробництво продуктів борошно-круп'яної промисловості	109,8	107,1	92,8	96,1	99,6	100,04
виробництво хліба та хлібобулочних виробів	97,3	98,5	90,7	100,3	99,7	96,44
виробництво какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів	109	102,6	97,7	104	96,5	101,02
виробництво напоїв	113,3	100,4	92,7	104,8	90,8	99,24

Джерело: власні розрахунки на основі даних Держкомстату України

Розрахунок показника галузевого випередження зростання обсягів виробництва основних видів продовольчих товарів в Україні за 2007-2012 рр. показав, що найбільш динамічними видами діяльності є виробництво олії та тваринних жирів ($K_v=106,69\%$), м'яса та м'ясних продуктів ($K_v=101,87\%$), какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів ($K_v=101,2\%$), продуктів борошно-круп'яної промисловості ($K_v=100,04\%$). Однак, такі види діяльності, як виробництво молочних продуктів ($K_v=95,55\%$) та хліба і хлібобулочних виробів ($K_v=96,44\%$) мають занадто низькі значення цього показника, що є свідченням їх уповільненого розвитку, а іноді і скорочення масштабів виробництва. Такі показники підтверджують необхідність розробки ефективних заходів управління конкурентоспроможністю основного об'єкту нашого зацікавлення – підприємств молочної промисловості.

Значний вплив на обсяги реалізації продукції має її собівартість, яка формується на основі витрат виробництва. У структурі операційних витрат з реалізованої продукції підприємств харчової промисловості тенденція залишається незмінною протягом останніх років. У складі витрат найбільшу питому вагу займають матеріальні витрати (частка яких стабільно перевищує 75%).

Протягом 2007-2012 рр. немає позитивних зрушень у собівартості продукції. Дещо збільшилась питома вага матеріальних витрат (на 1,2 пункти). При цьому частка матеріальних витрат залишається значно вищою ніж в середньому по промисловості (у 2012 році цей розрив становив 13%). Високими є загальні операційні витрати, що робить більшість підприємств неконкурентоспроможними.

Необхідно зазначити, що структура собівартості продукції вітчизняних харчових виробництв докорінно відрізняється від аналогічних показників економічно розвинених країн, які значно краще оснащені технічно і технологічно. В їхній структурі собівартості заробітна плата виробничого персоналу перевищує 30%, а на українських підприємствах – значно нижча (у 2012 р. – 6%). Натомість енерговитрати, втрати сировини та некомплексне її використання, загальні безпосередні виробничі витратизаймають нішу, яка має належати заробітній платі та витратам на маркетинг і рекламу [2, с.39].

У вітчизняній харчовій промисловості питоми енерговитрати на одиницю продукції в 1,2–2 рази вищі, ніж в розвинених країнах. Вартість енергоресурсів у структурі собівартості продукції в більшості галузей становить майже п'яту частку, тоді як у країнах з розвинутою ринковою економікою цей показник не перевищує 5–6%, що свідчить про наявність значних резервів енергозбереження в галузі. Найбільш енергомісткими галузями харчової промисловості є цукрова, олійно-жирова, спиртова – вони споживають 85% її паливно-енергетичних ресурсів. Серед цих галузей найбільший споживач електроенергії – цукрова галузь. Вартість палива в її структурі собівартості переробки сировини за останні 10 років зросла з 8–10 до 30–55%, тоді як для решти галузей цей показник не перевищує 7–9% [2, с.40]. У цьому зв'язку, енергозбереження стає пріоритетним напрямом розвитку галузі.

Загалом же операційні витрати на одиницю реалізованої продукції у харчовій промисловості стабільно вищі ніж в середньому по промисловості.

Внаслідок високої собівартості продукції вітчизняні підприємства харчової промисловості є неконкурентоспроможними на зовнішніх ринках. У результаті, у структурі експерту переважає сільськогосподарська сировина (зернової, насіння соняшника), а не продукція переробних підприємств.

Собівартість продукції є основним чинником, який впливає на економічний стан підприємства галузі та його фінансові результати. За останні роки, стан підприємств харчової промисловості погіршився – зменшилась кількість рентабельних підприємств, збільшилась кількість нерентабельних. Падіння виробництва на протязі останніх років відобразилося на фінансових результатах підприємств харчової промисловості. Так, у 2012 р., кількість підприємств, що отримали збиток зросла на 1% порівняно із 2011 р. і на 7,4% порівняно із 2007 р.

Розвиток вітчизняної харчової промисловості значною мірою залежить від матеріально-технічного забезпечення. Статистичні дані свідчать, що 50% основних засобів мають період функціонування понад 20 років, що негативно відображається на ефективності виробництва підприємств. Такий стан значною мірою обумовлений недостатнім рівнем забезпеченості окремими видами потужностей із переробки сільськогосподарської продукції та високим (40–50%) рівнем їх зносу, незначною глибиною переробки сировини, віддаленістю об'єктів переробної промисловості від джерел постачання сільськогосподарської сировини, відсутністю виробництва переважної частини технологічного обладнання. У результаті значна кількість підприємств використовує застарілі технології і має низьку конкурентоспроможність продукції.

Хоча обсяги оновлення основних засобів на підприємствах харчової промисловості зростають, на сьогодні вони не відповідають потребі. При ступені зносу 45–55% вводиться в дію лише 7–12%. При введенні нових основних засобів зберігаються низькі темпи списання застарілого устаткування. Використання у виробництві фізично і морально застарілого обладнання негативно впливає на економічну ефективність виробництва [3, с.175].

З цього випливає, що можливості підприємств для повного, хоч би простого відтворення незначні. Переважно модернізацією займаються великі національні виробники, а малі і середні підприємства виживають із використанням застарілих високо затратних технологій.

Розвиток сільського господарства має наслідком інвестування у переробні підприємства. У 2012 р. на розвиток підприємств з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів було спрямовано 11857,7 млн. грн. інвестицій в основний капітал, що на 46,37% більше, ніж у 2010 р. Порівняно з 2000 р. обсяг інвестицій у промисловість загалом зріс у 5,55 рази, у той час як у харчову промисловість лише у 2,42 рази. Питома вага вкладень у харчову промисловість у загальному обсязі інвестицій у промисловість складала 14,07%, а їх частка у переробній промисловості становила 29,4%. Динаміка обсягів інвестицій в основний капітал зображена на рисунку 2.5. У результаті такого дисбалансу підприємства не отримують достатньо коштів для свого розвитку і не здатні виготовляти якісні і рентабельні продукти харчування.

Якщо ж аналізувати напрямки, у які надходили інвестиції, висновки будуть гіршими. Так, приріст обсягів інвестування у харчовій промисловості у 2011 р. в основному обумовлений зростанням інвестицій у виробництво: готових кормів для тварин (на 63,1%); сухарів, печива, пирогів і тістечок тривалого зберігання (на 140,6%); продуктів борошно-круп'яної промисловості (на 45,6%). Натомість, зменшилися вкладення у виробництво хліба та хлібобулочних виробів (на 21,6%), кави і чаю (на 45,1%) [94, с. 20]. В основних галузях харчової промисловості оновлення обладнання практично не відбувається.

Окрім того, відсутня державна підтримка харчових підприємств. Зокрема, із державного бюджету в 2011 р., в основний капітал підприємств харчової промисловості було вкладено 37,497 млн. грн. що складало 0,34% від загального обсягу інвестицій в економіку України. Із них 16% у виробництво олії [4, с. 21].

Негативною тенденцією, яка, на сьогодні, існує у харчовій промисловості є скорочення інноваційної діяльності підприємств. За даними статистичних спостережень, інноваційною діяльністю у 2011р. займалися 384 підприємства, що становить 16,1% від загальної кількості підприємств харчової промисловості [4, с. 23].

Головною проблемою такого низького рівня інноваційної активності на промислових підприємствах (зокрема і в харчовій промисловості) є обмеженість грошових ресурсів, в той час коли проведення ефективної інноваційної діяльності вимагає значних капіталовкладень, та низький рівень системи стимулювання інноваційної діяльності. Вітчизняні економісти припускають, що це може також бути наслідком нехтування інноваціями як джерелами збільшення прибутковості господарювання⁷.

Відсутня також державна підтримка інноваційної діяльності. Така діяльність підприємств харчової промисловості здійснюється, в основному, за рахунок

власних коштів. Так у 2011 р., в інновації було вкладено 933060,2 тис. грн, з яких 92,93% за рахунок власних коштів, 6% - кредитів банків, а 1% залучено іноземними інвесторами.

Найбільш поширеним напрямом інноваційної діяльності у 2011 р. було придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, яке становило 84,03% усіх відповідних витрат.

Для порівняння відзначимо, що серед країн ЄС мінімальні показники інноваційної активності мають Португалія – 26% та Греція – 29%, тобто більше ніж в 1,5 рази вищі, ніж в Україні. А у порівнянні з країнами-лідерами у цій галузі, такими як Нідерланди (62%), Австрія (67%), Німеччина (69%), Данія (71%) та Ірландія (74%), розрив становить 3-4 рази [5, с. 124].

Важливу особливість розвитку харчової промисловості України на сучасному етапі є наявність значних регіональних коливань у розміщенні, структурі та динаміці її виробництва. Специфічним проявом просторової організації виробництва є його регіональна спеціалізація, яка проявляється в переважному розвитку на території регіону тих галузей і виробництв, для яких існують найбільш сприятливі природні, економічні, соціальні передумови та ресурси території. Регіональна спеціалізація харчової промисловості в раціональних масштабах приводить до економії витрат суспільної праці, оскільки передбачає найефективніше використання природних умов і ресурсів, матеріально-технічного і трудового потенціалу території [1, с. 168].

Для найбільш точної оцінки спеціалізації регіону на виробництві певних видів продуктів харчування доцільним видається використання не окремо обраного показника (часткового), а системи показників, на основі яких може бути обрахований інтегральний показник. Важливою умовою відбору показників для обрахунку інтегрального індикатора є використання тих із них, які б не суперечили один одному. Галузь може мати значну частку в промисловому комплексі регіону і незначну – в загальнодержавному виробництві продукції, або ж регіон може мати високу частку в загальнодержавному виробництві продукції, але значно відставати за показником середньодушового виробництва чи виробництва на одиницю території від середньонаціонального рівня.

При цьому важливим узагальнюючим критеріальним показником регіонального розвитку харчової промисловості, у свій час, розробленим і рекомендованим Радою по вивченню продуктивних сил країни є узагальнюючий показник розвитку галузі, кількісна величина якого визначається за формулою:

$$I_{y3} = \frac{I_{тер} + I_{нас}}{2}, \quad (2)$$

де I_{y3} – узагальнюючий показник регіонального розвитку харчової промисловості;

$I_{тер}$ – індекс виробництва в розрахунку на одиницю території;

$I_{нас}$ – індекс середньодушового виробництва продукції в регіоні [6, с. 261].

Цей показник, на думку професора, д.е.н Л. Дейнеко, є легким для обрахунку і корисним на початковій стадії дослідження або в комплексі з іншими показниками, оскільки кількісне співвідношення окремих, хоч і важливих показників, не дозволяє отримати достатньо обґрунтовану оцінку рівня розвитку харчової промисловості в регіоні, реальні розміри якого можуть бути визначені тільки з урахуванням всієї різноманітності передумов та чинників регіонального розвитку цієї галузі.

Показник враховує концентрацію підприємств харчової промисловості відносно площі регіону та чисельності населення регіону, тобто фактично відображає територіальне зосередження і оцінку рівня насиченості продовольчого ринку товарами (забезпеченості населення). Однак обрахований таким чином показник не відображає вагомості галузі у структурі регіонального виробничого комплексу, який виступає як вищий щабель ієрархії виробничої системи території. Тому вважаємо за доцільне, крім запропонованих індексів (за територією та населенням), ввести додатковий індекс, який являє собою різновид коефіцієнта спеціалізації і буде характеризувати потенціал комплексотворення окремих видів виробництва продуктів харчування в межах регіону. Інтегральний індекс спеціалізації виробництва на певному виді продукції харчової промисловості в тому чи іншому регіоні, вважаємо за доцільним, обраховувати як середнє від індексів локалізації (виробництво продукції на одиницю площі території в регіоні до аналогічного показника по країні), індексу середньодушового виробництва та індексу спеціалізації за валовим регіональним продуктом, який обраховується як співвідношення частки галузі спеціалізації в господарському комплексі регіону (валовий регіональний продукт) до відповідного загальнодержавного показника:

$$I_{y3} = \frac{I_{тер} + I_{нас} + I_{впп}}{3}, \quad (3)$$

де I_{y3} – узагальнюючий показник регіонального розвитку харчової промисловості;

$I_{тер}$ – індекс виробництва в розрахунку на одиницю території;

$I_{нас}$ – індекс середньодушового виробництва продукції в регіоні;

$I_{впп}$ – індекс виробництва в розрахунку на частку ВРП [1, с. 31].

Слід відзначити, що, фактично, кожна область України у 2011 р. мала можливості для вивозу окремих видів продовольчих товарів за межі регіону. Так, наприклад, АР Крим для вивозу за межі регіону має товарні ресурси круп, Вінницька обл. – масла вершкового і молока; Полтавська – масла вершкового, кондитерських виробів з цукру, жирних сирів і ковбасних виробів; Хмельницька – масла вершкового, молока і круп.

Фактично для кожного виду харчової продукції можна виділити регіони зі значенням узагальнюючого показника регіонального розвитку, що значно перевищує загальнонаціональний рівень ($I_{y3} > 3$). Такі види діяльності можна вважати високоспеціалізованими в межах регіону, а їх продукція здатна забезпечити потреби споживачів не лише всередині країни, а й за її межами (експортна орієнтація виробництва). Так, наприклад, мають усі передумови для забезпечення експортоорієнтованого виробництва:

- масло вершкове - Вінницька ($I_{y3} = 4,58$), Хмельницька ($I_{y3} = 4,66$), та Житомирська ($I_{y3} = 3,12$) області;

- мінеральна вода – Закарпатська ($I_{y3} = 5,04$) та Львівська ($I_{y3} = 7,4$) області;

- олія соняшникова – Кіровоградська ($I_{y3} = 5,59$) та Запорізька ($I_{y3} = 4,4$) області;

- сири жирні – Полтавська ($I_{y3} = 6,03$), Сумська ($I_{y3} = 5,39$), Рівненська ($I_{y3} = 4,28$) та Чернігівська ($I_{y3} = 4,09$) області;

- шоколад та вироби з какао – Київська ($I_{y3} = 4,31$) та Донецька ($I_{y3} = 3,8$) області.

Наведені дані у подальшому дадуть нам можливість оцінити загрози для молокопереробних підприємств Західної України.

Для того, щоб визначити стратегічну позицію Львівської обл. у харчовій промисловості України по кожній підгалузі і обрати правильну стратегію дій підприємств даної підгалузі на ринку необхідно побудувати матрицю БКГ.

Сутність матриці полягає у визначенні співвідношення між двома категоріями: відносна частка Львівської обл. на загальноукраїнському ринку і темп зростання даного ринку.

Проаналізувавши показники регіонального розвитку харчової промисловості, ми зробили висновок, що основним конкурентом для Львівської області у виробництві м'яса і м'ясних продуктів, молочних продуктів, продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, хліба і хлібобулочної продукції, продуктів кондитерської промисловості є Черкаська обл. Вихідні дані для побудови матриці наведені у таблиці 6.

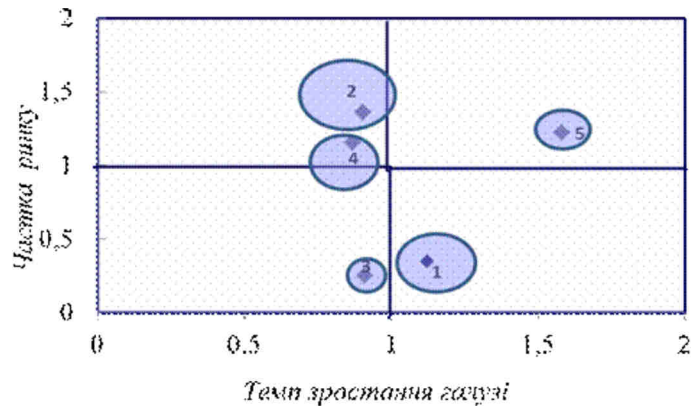
Таблиця 6.

Аналіз обсягів виробництва основних груп продовольчих товарів у Львівській області

Продукція харчової промисловості	Обсяг виробництва в Україні, тис.т		Темп зростання ринку	Обсяг виробництва конкурентів, тис.т		Відносна частка ринку	Вага продукції в загальному обсязі реалізації області, %
	2007	2011		Львівська обл.	Конкурент (Черкаська обл.)		
М'ясо та м'ясна продукція	1912	2143,8	1,12	116,5	328,7	0,35	5,43
Молочна	12262	11086	0,90	629,6	463,9	1,36	5,68
Борошномельно-круп'яна	3226	2943	0,91	51,83	205,82	0,25	1,76
Хлібобулочні вироби	2034	1769	0,87	72,4	62,8	1,15	4,09
Кондитерська	600,9	950	1,58	30,35	24,73	1,23	3,2

Джерело: власні розрахунки на основі даних Держкомстату України

Грунтуючись на даних, наведених у таблиці 6 побудуємо матрицю БКГ (рис. 1).



- 1- виробництво м'яса та м'ясних продуктів;
 2- виробництво молочних продуктів;
 3- виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості;
 4- виробництво хліба і хлібобулочної продукції;
 5- виробництво продуктів кондитерської промисловості.

Рис. 1. Матриця БКГ для харчової промисловості Львівської області

Як видно з рисунку 1, матриця БКГ розділяє всі підгалузі харчової промисловості Львівської області на чотири групи: «зірки», «дійні корови», «собаки» і «знаки питання». У відношенні кожної з цих груп необхідна своя стратегія.

У групу «собаки» потрапила борошномельно-круп'яна промисловість, адже за останні 5 років даний ринок скоротився на 9% і обсяги виробництва даної підгалузі Львівської обл. по відношенню до Черкаської становить лише 25%. Відповідно до рекомендацій Бостонської консалтингової групи, дана група є неконкурентоспроможна, з низьким рівнем прибутку і нестабільна. Найкраща маркетингова стратегія – скорочення (мінімізація витрат). Рекомендація є логічною для вирощування і переробки жита і пшениці, оскільки для даних культур є більш придатним клімат інших областей.

До групи «знаки питання» у Львівській обл. можна віднести продукцію м'ясної промисловості. Об'єми виробництва м'яса і м'ясних продуктів Львівщини складає 35% виробництва основного конкурента. Даний ринок протягом 2007-2011 рр. зріс на 12%. Підгалузь не має стійких конкурентних позицій (низька частка продукції області на ринку України), але працює на зростаючих перспективних ринках. Даний напрямок потребує значних вкладень, щоб перемістити його із позиції «знаки питання» у найбільш привабливу позицію «зірки». Основна стратегія для підприємств м'ясопереробної галузі Львівської обл. є збільшення частки ринку. З цією метою необхідно нарощувати сировинну базу – збільшувати поголів'я ВРХ, свиней та птиці. Отже, необхідна ефективна маркетингова стратегія, яка повинна активізувати зусилля, спрямовані на просуванні продукції, пошук нових каналів збуту, покращення якості.

Група «зірки» охоплює продукти кондитерської промисловості, яких у Львівській обл. виробляється на 23% більше, ніж у Черкаській, а темп росту підгалузі складає 58%. Даний ринок є висококонкурентним і швидко зростає. Продукція займає значну питому вагу у харчовій промисловості загалом і є високорентабельною. Львівським представникам цієї галузі рекомендовано використовувати стратегією утримання ринкової частки, яке полягає в активізації реклами, зниженні цін, модифікації товару, його широкому розповсюдженню. Винятком є компанія «Світоч», яка повинна реалізовувати стратегію розширення ринку. Даний ринок є найкращим об'єктом для вигідних капіталовкладень, однак, оскільки попит на кондитерські вироби є високоеластичним за ціною, підприємствам необхідно остерігатися економічних криз.

«Дійні корови» - випадок, коли підгалузь має сильні позиції на зрілому ринку. До них можна віднести підприємства молочної промисловості і виробництво хліба та хлібобулочної продукції. Ринок виробництва молочної промисловості за останні роки скоротився на 10%, хлібобулочних виробів на 13%. Але порівняно із відповідними підгалузями Черкаської обл. підприємства Львівщини виробляють на 36% більше молока і на 15% хлібобулочних виробів. Підприємства, які працюють на даному ринку мають високу конкурентоздатність. Основна ціль підгалузей, товари яких виробляються у даному напрямку – обмеження капіталовкладень і отримання максимального прибутку за короткий період. Основною стратегією є збереження частки ринку.

Висновки. Загалом, проведений аналіз особливостей сучасного стану підприємств харчової промисловості України дозволяє виділити наступні проблеми:

- диспропорції у розвитку окремих підгалузей харчової промисловості;
- висока питома вага ресурсовитрат у структурі операційних витрат (надмірна енерго- та матеріаломісткість продукції), що обумовлений обмеженою і технологічно недосконалою структурою виробничої бази, її низьким технічним рівнем;
- наявність застарілого і зношеного обладнання та невідповідність стану основних засобів вимогам сучасних новітніх технологій;
- наявність великої кількості збиткових підприємств галузі, що є результатом низького рівня обґрунтованості заходів щодо планування та управління у продовольчій сфері;
- незадовільна державна інвестиційна політика, адже необхідно стимулювати залучення фінансових ресурсів в харчову промисловість, створюючи

позитивний інвестиційний клімат.

– зниження інноваційної активності на підприємствах харчової промисловості через обмеженість грошових ресурсів, адже у структурі джерел фінансування інновацій власні кошти підприємства займають понад 90%. Розв'язання даної потреби дасть позитивні зрушення як на мікро-, так і на макрорівні. На мікрорівні зросте прибуток вітчизняних підприємств від впровадження сучасних техніки та технологій виробництва, розширення обсягів виробництва та збуту. На макрорівні стимулюватиметься зростання конкурентоспроможності не лише галузі, а й країни у цілому та завоювання нових ринків збуту продукції на світовому ринку.

Проведений аналіз розвитку харчової промисловості свідчить про низький рівень поточної конкурентоспроможності галузі при високому конкурентному потенціалі. Ми вважаємо, що за даних ринкових умов виробники продуктів харчування можуть бути конкурентоздатними за умови ефективного використання двох чинників – наявності сучасних економічних технологій та ефективної маркетингової підтримки. Для обґрунтування цього твердження у подальшому сконцентруємося на молокопереробних підприємствах і проаналізуємо їх конкурентоспроможність та ефективність управління нею.

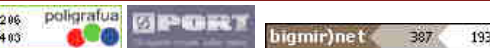
Література.

1. Шадура-Никипорець Н. Т. Сучасний стан харчової промисловості України в контексті вирішення проблем ефективного господарювання / Н. Т. Шадура-Никипорець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Tmm/2010_35/15.pdf
2. Сичевський М. П. Організаційно-економічний механізм розвитку харчової промисловості України (теорія, методологія, практика) Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.07.01 / М.П. Сичевський; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. — К., 2005. — 34 с.
3. Вишневецька О. В. Динаміка відтворення основних засобів на підприємствах харчової промисловості / О. В. Вишневецька // Економіка харчової промисловості. – 2011. – № 4. – С. 12–16.
4. Окремі аспекти діяльності підприємств з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів [доповідь] / Головне управління статистики у Львівській області. – 2012. – 34 с.
5. Зернюк О. В., Заїка О. С. Оцінка інвестиційно-інноваційної діяльності на підприємствах харчової промисловості України / О. В. Зернюк, О. С. Заїка // Економіка і управління. – 2012. - №3. – С.101-107.
6. Дейнеко Л. В. Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень (проблеми теорії і практики) [монографія]. - К.: „Знання”, 1999. – 331 с

References.

1. Shadura- Nykypovets N. T. “The current state of the food industry in Ukraine in the context of effective management solving the problems” / N. T. Shadura- Nykypovets [Online], available at : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Tmm/2010_35/15.pdf
2. Sichevskiy M. P. “Organizational and economic mechanism of the food industry development in Ukraine (theory, methodology, practice)”. Abstrast of Doctor dissertation, economy / M. P. Sichevskiy ; NASU. Council of Productive Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
3. Vyshnevetska O.V. “Dynamics of fixed assets reproduction in the food industry”, *Ekonomika harchovoi promuslovosti*, vol. 4, pp.12-16.
4. Some aspects of food industry business as drinks and tobacco [report] (2012) / Main statistical office in L'viv region.
5. Zerniyk O. V., Zaika O. S. “Evaluation of investment and innovation activity of the food industry in Ukraine”, *Ekonomika upravlinia*, vol. 3, pp. 101-107.
6. Deyneko L. V. Rozvutok harchovoi promuslovosti Ykrainu v umovah runkovykh peretvoren' (problem teorii i praktyky) [The development of the food industry in Ukraine in terms of market transformations (theory and practice)], Znania, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2014р.



ТОВ "ДКС Центр"